

УДК 327.8:321.01.

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.32.20>

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ДИСКУРСІВ КОЛИШНІХ РАДЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК І ДИНАМІКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦИФРОВОЇ ПОЛІТИКИ

Наталія Стеблина

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
факультет інформаційних та прикладних технологій,
кафедра політології та державного управління
вул. 600-річчя, 21, 21021, м. Вінниця, Україна*

У статті визначаються специфічні ознаки українського дискурсу у цифрові часи. Матеріалом дослідження є офіційний і неофіційний дискурси України, Білорусі та Росії за 2005–2019 роки. Вимірюються показники експлікованості, унікальності, збалансованості, місцевого фокусу, емоційності, негативізму, персоналізації та прямої інтертекстуальності. Для отримання показників використовуються комп'ютерні програми (мова Python). За допомогою компаративного аналізу визначається більша експлікованість політичних акторів у неофіційному дискурсі України порівняно із Білоруссю та Росією – 1,05, 0,61 та 0,46 відповідно. При цьому фіксується менша унікальність для українських неофіційного та офіційного дискурсів порівняно із білоруським і російським (0,04/0,38; 0,29/0,46; 0,07/0,46), підкреслюється активна присутність в Україні постійних політичних акторів.

Встановлюються вищі показники збалансованості для українських політичних дискурсів (0,67/0,36; 0,42/0,15; 0,6/0,33), при цьому поряд із лідером держави знаходяться опозиційні політики, на відміну від дискурсів авторитарних держав, де на другій позиції за популярністю частіше з'являються президенти інших країн. Отримуються принципово відмінні показники емоційності (0,33/0,08; 0,13/0,06; 0,21/0,03) та негативізму (0,34/0,03; 0,19/0,03; 0,19/0,08) для дискурсів трьох держав, встановлюється зв'язок між вищими показниками збалансованості, експлікованості, емоційності та негативізму, які визначають більш інтенсивну політичну взаємодію в Україні, що здебільшого відбувається між вітчизняними політичними акторами (показники місцевого фокусу вищі для українського дискурсу, нижчі – для білоруського та російського: 5,75/2,68; 2,68/1,35; 1,02/2,72).

Зіставляються показники персоналізації усіх трьох дискурсів із переважанням значень для України над Білоруссю та Росією (0,76/0,32; 0,51/0,25; 0,5/0,45) та прямої інтертекстуальності (0,23/0,22; 0,12/0,03; 0,04/0,03). Встановлюється більша вираженість політичної суб'єктності в Україні, а також наявність постійно діючого «форуму» ідей, на якому триває обговорення політичних рішень.

Ключові слова: цифровий політичний дискурс, компаративний аналіз, колишні республіки СРСР, український політичний дискурс, цифровізація.

За умов цифрової політики змінюються способи репрезентації політичних еліт: потенційно доступ до публічної сфери отримують усі, хто має відповідні технічні засоби, однак реально через великий обсяг інформації та інші фактори, зокрема «колонізацію» соцмереж політичними елітами чи корпораціями [13], кількість реальних учасників політичного діалогу може скорочуватися. При цьому важливо враховувати, що цифрова політика трансформує і світовий порядок, адже цифрові національні дискурси з різних причин уже не мають чітких меж, тому національні політичні еліти мають бути готовими до конкуренції зі світовими лідерами.

У цьому плані український цифровий політичний дискурс дає змогу проаналізувати взаємодію вітчизняних і міжнародних еліт в умовах іноземної агресії, виявити особливості цифрової політичної взаємодії та її основних акторів. До того ж на тлі інших політичних дискурсів, зокрема російського та білоруського, він має чіткі відмінності. Проте цифрова політика може як підсилити їх, так і зробити менш виразними. Саме тому існує потреба визначити специфічні ознаки українського дискурсу, які б допомогли вирізнити його з-поміж дискурсів інших держав, у новій цифровій реальності. Виокремлення таких ознак через використання формальних методів дослідження і є **метою** цієї роботи.

Матеріалом дослідження є дискурси України, Білорусі та Росії за 2005-2019 роки: офіційний (новини сайтів президентів; повідомлення часів Ющенка, Януковича, Порошенка, отримані через веб-архів Wayback Machine) і неофіційний (новини провідних мережових незалежних видань: «Української правди», «Нашої ниви», «Ленти.ру» до 2013 року, «Незалежної газети» – після 2013 року). Показниками, які вимірювалися для того, щоб виокремити специфічні ознаки українського та інших офіційних дискурсів, стали:

- експлікованість політичних акторів (вимірювалася середня кількість згадок політичних акторів у заголовках новин через співпадіння із відповідними словниками політичних акторів);
- унікальність політичних акторів (співвідношення унікальних згадок у списку акторів до загальної кількості згадок);
- збалансованість (співвідношення кількості згадок двох найбільш популярних акторів);
- місцевий фокус (співвідношення вітчизняних і зарубіжних акторів);
- емоційність (наявність дієслів стану у заголовках на кшталт «хотів», «довіряє», «знає», «вимагає»);
- негативізм (наявність заперечних часток, префіксів і заперечних дієслів на кшталт «дезінформує», «заперечує»);
- персоналізація (співвідношення займенників «я» та «ми» у текстах);
- пряма інтертекстуальність (наявність прямих цитат у заголовках).

Для вимірювання показників були розроблені комп'ютерні програми (мова Python).

Особливості українського політичного дискурсу: огляд літератури

Український політичний дискурс у науковій літературі здебільшого описується через боротьбу за «означення реальності» [4, с. 23], перманентне протистояння еліт, в тому числі регіональних [6, с. 14], високий протестний потенціал і здатність суспільства протистояти правлячим елітам [11, с. 160], «конкурентність партійних еліт та фінансових груп» на місцях [3]. Однак це протистояння еліт не завжди призводить до вироблення спільного курсу, інтеграції для «демократизації держави за європейськими стандартами» [10, с. 102]. «Загострення» цієї боротьби відбувається і під впливом зовнішньої агресії, а також у період передвиборчих кампаній [5, с. 90].

Подібні характеристики дискурсу (боротьба, конкурентність, протистояння) є природними для українського політичного режиму, що визначається як перехідний або змішаний [1; 7; 8], і можуть бути зафіксованими через формальні показники (склад постійних та унікальних політичних акторів, їхня експлікованість у дискурсі, збалансованість, емоційність).

Оскільки Україна – це держава демократичного транзиту, то з точки зору політичного режиму, що постійно трансформується, можливі переходи як до більш демократичного, так і до більш авторитарного формату [9, с. 17; 7, с. 231; 1, с. 256; 2, с. 205; 8, с. 283]. Оскільки цифровізація також може суттєво впливати на політичний дискурс, то певні трансформації можуть відбуватися і під її впливом.

Для того, щоб визначити особливості українського цифрового політичного дискурсу, поглянемо на середні показники, які були вказані вище, та зіставимо їх із показниками білоруського та російського дискурсів.

Український цифровий політичний дискурс: середні показники

Аналізуючи еволюцію українського офіційного та неофіційного дискурсів, на основі отриманих середніх показників (таблиця 1) можемо виокремити кілька визначальних характеристик, які дозволяють відмежувати їх від дискурсів авторитарних режимів, а також визначають трансформацію дискурсу перехідного режиму в цифрову добу.

Таблиця 1

Середні значення українського, білоруського та російського дискурсів за показниками

	експлікованість	унікальність	збалансованість	м. фокус	емоційність	негативізм	пр. інтертекст.	персоналізація
Укр. оф.	0,65	0,38	0,36	2,68	0,08	0,03	0,22	0,32
Укр. неоф.	1,05	0,04	0,67	5,75	0,33	0,34	0,23	0,76
Біл. оф.	0,98	0,46	0,15	1,35	0,06	0,03	0,003	0,25
Біл. неоф.	0,61	0,29	0,42	2,68	0,13	0,19	0,12	0,51
Рос. оф.	1,11	0,46	0,33	2,72	0,03	0,08	0,22	0,45
Рос. неоф.	0,46	0,07	0,6	1,02	0,21	0,19	0,003	0,5

В українському дискурсі більш інтенсивна взаємодія політичних акторів відбувається у неофіційному дискурсі (вищий показник експлікованості), ніж в офіційному (для дискурсів авторитарних режимів характерна зворотна тенденція). В Україні офіційний дискурс частково є реакцією на неофіційний, що є рисою більш демократичного режиму, який, на відміну від авторитарного, не є закритим для подібних впливів у цифрові часи.

Показник унікальності в українському дискурсі значно менший (0,04), ніж у РФ та Білорусі. Це говорить про більшу частку постійних політичних акторів, які взаємодіють у дискурсі, порівняно із дискурсами авторитарних держав, де частка таких акторів за часів цифровізації стає меншою (зокрема, через можливість включення зарубіжних політичних акторів).

Український політичний дискурс також є більш збалансованим як на офіційному, так і на неофіційному рівнях, при цьому баланс до 2014 року досягався за рахунок взаємодії вітчизняних політичних акторів (Ющенко – Тимошенко, Янукович – Тимошенко, Порошенко – Яценюк), а не через згадки зарубіжних політиків (у РФ та Білорусі – президенти США, України). Важливо наголосити на збалансованості офіційного дискурсу України окремо, оскільки навіть на офіційному сайті президента увага зосереджена не тільки на фігурі лідера держави, а й на інших політиках (у деякі періоди на друге місце за кількістю згадок виходять опозиційні до діючого президента політики).

Висока збалансованість неофіційного дискурсу свідчить про те, що офіційні політичні актори не є монополістами щодо формування дискурсу. Російська агресія сприяла тому, що на перший план вийшли зарубіжні лідери та інститути (однак у 2019 році через

протистояння Порошенко – Зеленський баланс уперше з часів вторгнення Росії до України досягався за рахунок вітчизняного політика).

На рівні місцевого фокусу український дискурс характеризується високою присутністю вітчизняних політичних акторів, особливо для неофіційного дискурсу в період із 2005 до 2012 років. Із 2012 року отримуємо приблизно однакові показники для обох дискурсів, що є ще одним свідченням (додатково до показника експлікованості) взаємозв'язку між ними.

Вказані фактори сприяють тому, що український дискурс є емоційним і містить більш значну, порівняно із дискурсами авторитарних режимів, частку негативу в неофіційному складнику – 0,34. Конкурентне середовище та більш інтенсивна взаємодія політичних акторів викликає й більші емоційність та негативізм. Причому у неофіційному дискурсі показник емоційності має позитивну кореляцію (0,77) із показником експлікованості політичних акторів. Чим більшою є експлікація політичних акторів, тим більшою є й емоційність. Подібної кореляції в дискурсах авторитарних режимів не знаходимо. Також український дискурс є більш персоналізованим, при цьому різниця виразніша саме на рівні офіційного дискурсу.

Інтертекстуальність в українському дискурсі значно вища, що свідчить про більш насичену взаємодію політичних акторів і наявність постійно діючого «форуму» ідей як на офіційному, так і на неофіційному рівнях. Середні показники прямої інтертекстуальності в обох складниках дискурсу однакові (0,22), тобто кожен п'ятий політичний текст має за привід свого створення заяву. Подібна картина – свідчення того, що в комунікації ритуальні або ж календарні інформаційні приводи (привітання, святкування) не є провідними (на відміну від російського та білоруського офіційних дискурсів, де фіксуємо значний відсоток таких в окремі періоди).

Висновки. Отже, компаративний аналіз дозволяє визначити специфічні особливості українського політичного дискурсу у цифрову добу. Конкурентна природа формування дискурсу сприяє більшій експлікованості політичних акторів, прізвища яких є впізнаваними і включаються як у офіційний, так і в неофіційний дискурси навіть за умов «маркетизації» [12] політичної комунікації. При цьому неофіційний дискурс за цим показником має більші значення, ніж офіційний (тому на рівні офіційного дискурсу не вибудовується альтернативна реальність, яка є закритою для впливу неофіційного дискурсу).

В українському дискурсі спостерігаємо як більшу присутність, так і більшу частоту появи постійних політичних акторів. Натомість у дискурсах авторитарних країн, зокрема через постійні переслідування, а також через слабку експлікованість лідерів держав та інших провладних політиків, непостійних акторів значно більше (особливо в Білорусі). Розрив між першою (здебільшого президент) та другою фігурою у дискурсі в Україні менший, при цьому поряд із президентом в офіційному дискурсі згадуються вітчизняні політичні актори, в тому числі опозиційні політики. Натомість у дискурсах авторитарних режимів опозиціонери і вітчизняні актори є менш конкурентноспроможними, впізнаваними у широкій аудиторії в цифрові часи. При цьому за допомогою численних згадок лідерів інших держав в авторитарних дискурсах можливе переключення уваги із внутрішніх проблем на зовнішні загрози.

Для українського дискурсу характерна значна частка вітчизняних акторів, які взаємодіють між собою, що призводить до вищої емоційності, негативізму, персоналізації та інтертекстуальності. Звісно, російська агресія призвела до падіння показника місцевого фокусу, але вибори 2019 року знову продемонстрували зростання, отже, повного переключення уваги на зовнішню повістку не відбулося.

Висока емоційність і негативізм вкотре дають змогу наголошувати на більш інтенсивній політичній взаємодії, що свідчить про те, що конкурентоспроможними є не тільки вітчизняні політичні актори, а інтерес викликають і політичні емоції. При цьому високий показник негативізму свідчить про те, що політичні актори відкрито виражають свою думку, можуть виступати проти запропонованої владою повістки. При цьому за рахунок високої інтертекстуальності постійно діє «форум ідей», який хоч і не завжди дає змогу дійти консенсусу, але все ж потенційно може бути генератором політичних рішень.

Формальний аналіз цифрових політичних дискурсів дає змогу виокремити низку особливостей, які дозволяють відмежувати дискурс перехідного режиму від авторитарних дискурсів у цифрові часи. Використовуючи зазначені вище показники та розроблене програмне забезпечення, можливо створити відповідну типологію дискурсів колишніх радянських республік, значна кількість із яких на офіційному рівні внаслідок ведення «гібридної» політики претендує на звання «демократичних».

Список використаної літератури

1. Балабан Р. Політичний режим в Україні в аспекті суспільних цінностей. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса*. 2012. № 6. С. 253–268.
2. Буз О. Політичний режим України в перехідний період. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2011. № 23-24. С. 201–206.
3. Дерев'яно С. Термін «референдум» у новітньому українському політичному дискурсі. *Політичний менеджмент*. 2012. №№ 1-2, 34-42.
4. Заболотня Г. Владний дискурс сучасної України: особливості легітимації політичної влади на регіональному рівні. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. № 20 (3). С. 26–33.
5. Кіпень В. Суспільно-політичний дискурс щодо розвитку та майбутнього України. *Політичне життя*. 2018. № 3. С. 90–95. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.15.
6. Мацишина І.В. *Конструювання політичної реальності України*. Київ : ТОВ «Твори», 2019. 376 с.
7. Моїсеєнко Д. Політичний режим постсоціалістичної України як елемент форми перехідної держави. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 231–238.
8. Пантелейчук І.В. Політичний режим в Україні: проблеми демократичного транзиту. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. № 2. С. 282–289.
9. Рудич Ф.М. Політичний режим і народовладдя: методологічний контекст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2010. № 1. С. 7–26.
10. Хахула Л. Державотворчі та національно-демократичні процеси в Україні 1991-2014 рр.: польський суспільно-політичний дискурс. *Український історичний журнал*. 2015. № 1. С. 92–107.
11. Щербенко Е. Український політичний дискурс і проблема громадянської релігії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2017. № 3, С. 156–168.
12. Thompson M. *Enough Said: What's Gone Wrong with the Language of Politics?* New-York : St. Martin's Press, 2016.
13. Watson B. Is Twitter an Alternative Medium? Comparing Gulf Coast Twitter and Newspaper Coverage of the 2010 BP Oil Spil. *Communication Research*. 2016. № 43(5). P. 647–671.

**POST-SOVIET DISCOURSES' COMPARATIVE ANALYSIS
AND UKRAINIAN DIGITAL POLITICS' DYNAMICS****Nataliia Steblyna***Vasyl' Stus Donetsk National University,
Information and Applied Technologies Faculty,
Political and Government Studies Department
600-richchya str., 21, 21021, Vinnytsa, Ukraine*

The peculiarities of Ukrainian discourse in the digital times are defined in the paper. Official and non-official discourses of Ukraine, Belarus and Russia between 2005-2019 are used for the analysis. Explicacy, uniqueness, balance, local focus, emotionality, negation, personalization and direct intertextuality are calculated. Computer programs (Python language) are designed for the calculations. With the help of comparative analysis the bigger explicacy of political actors in Ukrainian non-official discourse is defined, comparably to Belarus and Russia – 1,05, 0,61, and 0,46 respectively.

Additionally, lower uniqueness is fixated for both Ukrainian official and non-official discourses, comparably to Belarussian and Russian ones (0,04/0,38; 0,29/0,46; 0,07/0,46), thus the active existence of constant political actors in Ukraine is stressed. Higher indicators of balance for Ukrainian discourses are stated (0,67/0,36; 0,42/0,15; 0,6/0,33), near the leaders of the state some opposition figures are found, whereas in authoritative countries presidents of other countries are mentioned more often, than domestic figures, both officials and opposition actors.

Different indicators of emotionality (0,33/0,08; 0,13/0,06; 0,21/0,03) and negativity (0,34/0,03; 0,19/0,03; 0,19/0,08) for the discourses of the countries are defined. And the interrelation between higher indicators of balance, explicacy, emotionality and negativity is stated. The indicators describe more intense political interactions, which is provided by domestic political actors (local focus is higher for Ukrainian discourses and lower for Belarussian and Russian ones – 5,75/2,68; 2,68/1,35; 1,02/2,72).

The indicators of personalization for the discourses are compared, with again higher values for Ukraine and lower ones for Belarus and Russia (0,76/0,32; 0,51/0,25; 0,5/0,45) and direct intertextuality as well (0,23/0,22; 0,12/0,03; 0,04/0,03). More salient political subjectivity in Ukraine is defined and the presence of the ideas' forum, where discussions about political issues are continued is constituted.

Key words: digital political discourse, comparative analysis, post-Soviet countries, Ukrainian political discourse, digitalization.